

lucionarnu frontu protiv bečke reakcije, spomenuti podaci o Gaju govorili bi u prilog mišljenju prof. Barca.

Međutim, oni nisu jedini, koji osvjetljaju Gajevo držanje za revolucije, a nisu ni dovoljni za neki općenitiji sud. Nesumnjiva je činjenica i to, da je Gaj već 1847. primao od bečke vlade stanovitu godišnju pripomoć; da je na glas o revoluciji u Beču »otputovao krišom« u Graz (16. III.), gdje je nadvojvodu Ivana uvjerio o potrebi, da se Jelačić imenuje banom, a zatim 20. III. bio primljen u bečkom dvoru; da se 24. III. vratio u Zagreb i neposredno poslije izvršenih priprema za narodnu skupštinu 25. III. izvijestio »prema dužnosti« nadvojvodu Ivana, »da se ovdašnje prilike pod mojim vodstvom razvijaju u interesu dinastije, države i našeg naroda tako povoljno, da se u smislu podijeljenih mi naloga možemo nadati najboljim rezultatima.« Opravdano je dakle zaključio Šišić još 1925. (Kako je Jelačić postao banom, Jug. Njiva VII/II, 178): »Ovo nam pismo tumači Gajevo držanje kroz sve istorijske dane marta, aprila i maja mjeseca; kakva su to »naređenja«, ne znamo, ali im se nije teško domisliti: Gaj naime nije u to doba stajao samo u oduševljenoj službi svoga naroda, nego je kod toga pomalo mislio i na sebe.« Nije doduše još uvijek objašnjen Gajev pokušaj, da uči oružanog sukoba s Madžarima uspostavi osobno neku vezu s Peštom, ali politika, koju je započeo prvih dana revolucije, *dosljedno* je svršila s pregovorima o izdavanju »jednoga hrvatskog časopisa u vladinu interesu« i jednoglasnim pristankom ministarskog vijeća u Beču 29. V. 1849., da primi uvjete novčane prirode, koje je Gaj u tu svrhu postavio.

S obzirom na ispravnu ocjenu Gajeve uloge u pitanju Jelačićeva »izbora« za bana na skupštini 25. III., valja napomenuti, da slijed događaja, kako ga u tom pogledu daje prof. Barac, nije u skladu s gore navedenim rezultatima Šišićevim. Prof. Barac kaže, da je Gaj »dao« Jelačića izabrati banom »i odmah pohrlio u Beč, da poradi na njegovu imenovanju« (240). Gajev je postupak bio očito dvoličan: on najprije žuri u Graz i Beč i vraća se u Zagreb s pouzdanim znanjem o Jelačićevu imenovanju, koje je 25. III. i provedeno, i uza sve to stavlja na čelo »narodnih zahtijevanja« od 25. III. »jednodušan« izbor Jelačića za bana.

Problem Gajeve ličnosti ne postoji samo u historijskoj nauci; on je bio neobično mučan za čitavu generaciju njegovih suvremenika. Posvjedočuje to naročito članak, koji je pod naslovom »Krivi Mesije« izašao 29. VII. 1849. u radikalnom »Slavenskom Jugu«. Bio je to tvrd i nemilosrdan obračun nekadašnjih suboraca s negativnim osobinama u Gajevu karakteru, teška osuda njegove sebičnosti i nedosljednosti.

Jaroslav Šidak

ZGODOVINSKI ČASOPIS, I, LJUBLJANA 1947., 1-4.

Zgodovinsko (historijsko) društvo za Slovenijo«, osnovano 1947., postalo je pravni nasljednik »Muzejskog društva za Slovenijo«, pa je u izmijenjenim prilikama i na novim temeljima nadomjestilo svojim časopisom i poznati »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo«, koji je izlazio od 1914. do 1945. Da se pri tom ne radi o nastavku jedne ukorijenjene tradicije nego ozbiljnom pokušaju, da se historijski rad u Slovenaca postavi u metodološkom pogledu na novu osnovku, posvjedočuje već uvodna riječ uredništva pod naslovom »Obračun in program«. Urednički odbor, u kojem se nalaze dr. Bogo Grafenauer, Jože Hainz, dr. Jože Kastelic i dr. Fran Zwitter, polazi s glедиšta, da je slovenska historijska

nauka, od Linhartove pojave pri kraju 18. stoljeća do sudbonosne godine 1941., ispunila samo malen dio svoje zadaće. »Univerzitetska nauka«, koja je u stručnom pogledu značila nesumnjivi napredak, nije imala veze sa životom, s pokretom narodnih masa; ona se jedva i dotakla najživotnijih problema slovenskog naroda u vrijeme stare Jugoslavije, bježeći pred aktuelnošću »u izolirane ili tobože izolirane probleme«. »Tako se je sav napor oko rješavanja najosnovnijih pitanja, napor, u kojem je ipak toliko toga bilo značajno, usredotočio drugdje, u naprednim revijama, legalnim i ilegalnim publikacijama, u prijevodima i raspravljanju o marksističko-lenjinističkoj literaturi...« Ondje su dozrijevale ideje, koje su u NOB-i postale odlučne i kojih je pobjeda postavila i slovenskog historičara pred nove zadaće. Ne zanemarujući nipošto vrijedne rezultate dosadašnjih istraživača on danas treba da proučavanju slovenske povijesti pristupi na osnovi znanstvene metode dijalektičkog i historijskog materijalizma. On treba da napose objasni »pitanja nedavne prošlosti, narodno-oslobodilačke borbe i sadašnjosti« i da izgradi nove oblike kolektivnog i organizovanog rada, »pri čemu dakako treba uvažavati individualan interes i sposobnosti, a i mišljenja o mnogim pitanjima mogu biti različita.« Historičari se najzad moraju osloboditi predrasuda u pogledu popularizacije svoje znanosti; oni se »danas ne smiju izolirati u kabinetima, oni su dužni da sudjeluju pri radu na izgradnji nove domovine i oblikovanju novog čovjeka«.

B. Grafenauer donosi svoje nastupno predavanje iz kraja 1946., u kojem izlaže *Probleme in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času*. To je obračun s dosadašnjim razvojem slovenske historiografije i usto pokušaj, da se odredi njegov budući pravac. Slovensku je historiografiju započeo 1788.—1791. Anton Linhart; u doba društvenog preporođanja i kulturnog buđenja slovenskog naroda prvi je put obuhvatio slovensko etničko područje u cijelosti i tako dao »najveće idejno djelo slovenskog preporoda u 18. stoljeću«. Romantika je, kao i drugdje, oživjela proučavanje narodne prošlosti, ali se taj rad odvijao u pokrajinskom okviru, a u metodičkom je pogledu nosio na sebi do 70-ih godina 19. stoljeća dosta jako obilježje diletantizma. Tek u to vrijeme, »kad su Slovenci u narodnosnom pogledu znatno ojačali svoj građanski sloj«, historijska je nauka postala znanošću. Od 1891. dobila je i svoj prvi časopis, ali se tek 1918. i u tom pogledu pokrajinska koncepcija zamijenila narodnom. Među prvim radnicima ovog razdoblja ističe se Franc Kos († 1924.), koji je u svojem Gradivu za zgodovino slovenskega naroda dao »opsegom i značenjem dosad najveće djelo slovenske historiografije uopće«, iako ono obuhvaća izvornu građu samo do 1246. Međutim, sve do 1918. prevladavaju u slovenskoj historiografiji »pokrajinsko-historijski prikazi, životopisi, topografsko-genealoška, arhivsko-kulturna i gospodarsko-socijalna istraživanja«.

Razdoblju između dva rata daje svoj pečat prije svega Lj. Hauptmann svojim raspravama iz srednjovjekovne povijesti, zatim Milko Kos, koji je 1933. objelodanio prvi znanstveni pregled »Zgodovine slovenskega naroda« do 16. stoljeća, i Fran Zwitter, koji je u slovensku historiografiju prvi uveo sociološku metodu (osobito u djelu: Prebivalstvo na Slovenskem od 18. stoletja do sadašnjih dni). Značajan je i udio književnih povjesničara, napose Fr. Kidriča i I. Prijatelja, u upoznavanju novije slovenske povijesti.

Ali budući da historiografski rad i tada »u metodičkom pogledu gotovo bez izuzetka slijedi metodu njemačke historiografije, koja se osniva na pogledima njemačke idealističke filozofije«, ima za dalji razvoj osobito značenje rad predstavnika slovenskog proletarijata i Komunističke partije. Uz B. Kidriča, B. Zihlerla i D. Kermaunera ističe se napose E. Kardelj, koji je pod pseudonimom Sperans dao u svojem Razvoju slovenskega narodnega vprašanja (1939.) »duboku obradbu slovenskoga narodnog Razvoja u posljednja dva stoljeća...«, prvi pokušaj istinskog objašnjenja slovenske povijesti, utvrđenja njezinih pravih pokretnih sila«.

Slovenska historiografija ostavila je do danas za sobom mnoge praznine i nedostatke. Izvorne građe objelodanila je razmjerno malo, a cjelovit i znanstveno vrijedan prikaz slovenske povijesti dala samo u pregledima Hauptmanna (Narodna enciklopedija 1919.) i Zwittera (1944., na oslobođenom području). Bibliografski je rad tek pripremila, a ne raspolaže još ni registracijom arhivskog i arheološkog materijala. U pogledu problematike Grafenauer ističe nedovoljno istraživanje prehistorijskih kultura i antike, napose razdoblja, koje je neposredno prethodilo doseljenju Slovenaca. Premda je dosta urađeno, da se objasni njihov razvoj u ranom srednjem vijeku, ipak su i dalje ostala otvorena mnoga važna pitanja gospodarska i društvena, uz ostalo i značajan ekonomsko-socijalni prevrat u 9. stoljeću. Kasnija razdoblja srednjeg vijeka mnogo su bolje obrađena, ali i tu ima značajnih pitanja, koja čekaju rješenje (na pr. formiranje klase kmetova). U pojačanoj mjeri vrijedi to za 16.—18. stoljeća, u proučavanju kojih se prije svega obraćala pažnja vjerskim i kulturnim problemima, pa je slovenska historiografija još »daleko od toga, da bi mogla opisati razvojni put slovenskog kmeta od kasnoga srednjeg vijeka do položaja, u kojem ga nalazimo u doba terezijanskih i jozefinskih reformama«. Pri tom se zanemarilo i proučavanje agrarne revolucije, koja se u 2. polovici 18. stoljeća provela pod vodstvom fiziokrata, pitanja strukture gradova, razvoja industrije i dr. U prilogima povijesti 19. i 20. stoljeća nije usprkos njihove brojnosti »politički razvoj nigdje povezan s gospodarskim i društvenim razvojem«, osim u Kardeljevoj knjizi.

Određujući zadaće, pred koje slovensku historiografiju postavlja nova društvena stvarnost i primjena metode historijskog materijalizma, Grafenauer daje kratak pregled nove koncepcije slovenske povijesti i u vezi s time njezinu novu periodizaciju na osnovi društvenog razvoja. Povijest slovenskog naroda trebalo bi prema njemu podijeliti u ova razdoblja: 1. doba predfeudalnog društva, u kojem se u 2. polovici 8. stoljeća razvoj feudalnih oblika pospješuje u vezi s uvođenjem kršćanstva, ali u kojem feudalizam »nije rezultat dovršenoga domaćeg razvoja nego je iz tuđine unesen već kao dovršen oblik«; 2. doba pravog feudalizma od 9. do kraja 15. stoljeća, koje se može podijeliti na dva razdoblja, odijeljena sredinom 12. stoljeća, kad novčana privreda postepeno rastvara privedovno gospodarstvo (Gutswirtschaft) i dovodi do stvaranja razmjerno jedinstvene klase kmetova; 3. doba kasnog feudalizma, od vremena teške gospodarske, političke i vjerske krize u 15. stoljeću do ukidanja feudalnih odnosa u sredini 19. stoljeća, koje se doba također dijeli u dva razdoblja, odijeljena sredinom 18. stoljeća kao vremenom ubrzanoga socijalnog preporoda slovenskog naroda; 4. doba građansko-kapitalističkog društva i 5. doba socijalizma, koje započinje s NOB-m i njome postignutim konačnim formiranjem slovenske nacije.

U uskoj je vezi s prilogom Grafenauera opširnija rasprava F. Zwittera o *Narodnosti in politici pri Slovencih*, koja je nastala još u početku 1944. na oslobođenom području. S pravom ističe pisac, da se nacionalizam uopće nije pojavio tek s francuskom revolucijom i pod njezinim utjecajem. U mnogih naroda srednje i istočne Evrope postoji već prije revolucije snažan pokret, koji on naziva »kulturnim nacionalizmom«; »novost francuske revolucije i svega golemog pokreta za građansko društvo i državu, koji u njoj ima svoj početak, samo je u tome, da narodi počinju zahtijevati pravo na samoodređenje, na određenje svoje političke sudbine, što se prije revolucije pojavljuje samo izuzetno i kao epizoda«. Reakcija prema tome može tolerirati kulturni nacionalizam, ukoliko je jedan dio njegovih predstavnika politički indiferentan; uostalom, ovo gledište »obično ne izražava više apolitičku usmjerenost nego ima sasvim određen politički karakter i značenje«. Nesumnjivo je metodološki veoma korisna konstatacija, da »baš razlikovanje među kulturnim i političkim nacionalizmom dobiva u mnogih naroda važnu ulogu u velikom raskolu među reakcijom i napretkom, koji tada predstavlja središnji problem evropske civilizacije«. S obzirom na konzervativno obilježje romantičke reakcije protiv racionalizma

pisac utvrđuje nadalje činjenicu, da »ograničenje nacionalizma na kulturno područje i shvaćanje, prema kojem se prava služba narodu sastoji u borbi za očuvanje svega staroga, tradicionalnoga, pružaju konzervativcima mogućnost, da svoj, na tako osobit način shvaćeni nacionalizam spoje s legitimizmom«.

U preporodu slovenskog naroda ova je komponenta bila vrlo jaka, jer su preporoditelji bili pretežno svećenici. Premda se u krugovima građana i opozicionalnih svećenika pojavljuju prvi znaci »političkog shvaćanja slovenstva« (Linhart, Kuralt, Vodnik, Prešern), utjecaj konzervativnih elemenata, predvođenih Slomšekom i Bleiweisom, prevladava i za revolucije 1848. Polazeći s gledišta, da se Bleiweis tek kasnije, »kad već vlada iskorišćuje nacionalizam slavenskih naroda protiv revolucije u Beču, Ugarskoj i drugdje, počinje oduševljavati politikom slavenskih naroda«, pisac misli, »da osnovni motiv ove struje nije bila obrana vlastite narodnosti nego austrijski legitimizam i stvar evropske reakcije uopće«. Ovu spoznaju proteže on na čitavu problematiku revolucije u Austriji i zaključuje, »da takav legitimizam ne postoji samo u Slovenaca već i u drugih austrijskih naroda i da poraz revolucije ne valja pripisati toliko borbi između naroda koliko svijesnoj akciji reakcionarnih sila svega carstva, koje dakako za svoje svrhe iskorištavaju također konflikte, što nastaju između nacionalnih pokreta pojedinih naroda«.

Pisac slijedi ovu konzervativnu, klerikalnu komponentu u njezinu daljnjem razvoju, preko Mahničeve pojave do J. E. Kreka, a zatim prikazuje politiku građanskih liberalaca. On konstatira, da su neki slovenski zastupnici u bečkom parlamentu 1848. »i u pitanju oslobođenja seljačke zemlje i u odnosu prema bečkoj oktobarskoj revoluciji zastupali radikalnije gledište negoli na pr. Česi«, ali utvrđuje kao daljnje odlučne činjenice, da slovenska liberalna politika nije »prije svega znala povezati slovenski narodni pokret sa seljačkim pokretom« i da nije znala »spriječiti pretvaranje slovenskoga narodnog pokreta »u sredstvo reakcije za borbu protiv revolucionaraca drugih naroda«.

Ni u tom pogledu nisu Slovenci bili osamljeni. »U toj situaciji imali su napredni Slovenci i uopće napredni Slaveni pred sobom vrlo tešku zadaću, da ostvare svoju egzekutivu i zatim se dobrom politikom pokušaju osigurati i protiv reakcije i protiv namjera njemačke i mađarske imperijalističke buržoazije. Mjesto toga ograničavali su se na zasnivanje lijepih teoretskih zamisli, a usto su pomagali ili bar dopustili, da je reakcija, koja je za svoje ciljeve iskoristila i slavenska gesla, sve više jačala, dok najzad nije pobijedila i sahranila i njihove zamisli.«

Za politički razvoj Slovenaca bila je presudnog značenja daljnja okolnost, da se u ustavnom razdoblju 60-ih godina »proti njemačkom liberalizmu bori slovenski politički pokret, koji već ima potpuno konzervativno vodstvo i karakter«. Jedna od njegovih značajnijih posljedica bio je »Dežmanov problem«, koji je slovenstvu otuđio mnoge liberalne elemente, osobito u pograničnim krajevima na sjeveru, ali i samostalan nastup slovenskog liberalizma, koji je napokon 1875. razdvojio i birače. Međutim, ograničavajući se isključivo na ekonomski slabo građanstvo liberalizam postaje sve konzervativniji; on se »otuduje od svakoga demokratskog osjećanja i najzad se čak protivi uvođenju općeg i jednakog prava glasa«, a u nacionalnom pitanju zauzima oportunističko stanovište.

Premda je iskustvo prošlog razvoja nametalo misao, »da se narodno pitanje, napose kod tako zapostavljenog naroda kao što je slovenski, može potpuno riješiti samo u vezi s radikalnom društvenom revolucijom«, ni socijalna demokracija nije sa svojom kozmopolitskom (ne internacionalnom!) baštinom i svojim uskim cehovskim shvaćanjem mogla postati okosnicom jakoga narodnog pokreta. Ipak su od 1910. dalje potekle iz njezinih redova »najzrelije formulacije« za rješenje južnoslavenskog i balkanskog pitanja.

Prema tome nije se ni u revolucionarnoj situaciji, koja je oko 1918. nesumnjivo postojala, pojavila revolucionarna stranka, koja bi je znala usmjeriti prema svojim ciljevima.

U novim prilikama versajske Jugoslavije pitanje nacionalne orijentacije dobilo je i nove oblike. Pisac konstatira, da se razlike u odnosu prema južnoslavenskoj i slavenskoj misli nisu ni prije 1918. podudarale s razlikama u svjetovnom nazoru, političkom gledištu ili socijalnoj pripadnosti. »Najveći zagovornici slovenske individualnosti bili su slobodoumnici i odlučni politički protivnici austrijskog legitimizma, pa je dakle nisu zastupali samo vjerni katolici ili dobri Austrijanci, kako se ponekad tvrdilo.« Ni u Jugoslaviji nisu spomenute razlike bile dublje povezane s društvenom strukturom, političkom i kulturnom usmjerenošću; uz ekonomske interese klerikalnih agraraca i liberalne buržoazije određivao ih je prije svega izrazito politički momenat. Značajniji je bio »kulturni autonomizam«, premda se otpor protiv hegemonije velikosrpske buržoazije na kulturnom području ograničio »na male grupe intelektualaca bez prave političke snage«.

S daljnjim razvojem krize kapitalističkog sistema i njome uvjetovanim međunarodnim položajem sve je više raslo značenje vanjskopolitičke orijentacije. Pošto se nacionalizam odvojio od nekadašnje povezanosti s liberalnim i demokratskim idejama, moralo je svakom realnom političaru biti jasno, »da se mali ugroženi narodi, među njima i Slovenci, mogu nadati pomoći samo u Sovjetskog Saveza«. Obje građanske stranke nisu po svojoj klasnoj strukturi mogle pristati uz ovu orijentaciju. Slovensko narodno pitanje našlo je dakle svoje rješenje u primjeni Staljinovih teza o nacionalnom pitanju, zaslugom Komunističke partije, koja je osnutkom Osvobodilne fronte u aprilu 1941. postavila nacionalnu borbu slovenskog naroda na nove temelje.

Rasprava Vasilija *Melika: Volitve v Trstu 1907.—1913.* prelazi u mnogom okvir naslova. Pisac određuje na osnovi izbornih rezultata socijalnu strukturu triju najvećih političkih stranaka u Trstu u navedeno doba i njihovu teritorijalnu rasprostranjenost u granicama gradske općine.

Josip *Korošec* objelodanjuje rezultate svojih istraživanja *Butmirske keramike* i nastoji riješiti pitanje datiranja Butmira. Zaključuje, da se dosad utvrđeni podaci odlučno protive datiranju, koje bi bilo uporedno vremenu početaka naseobine u Vinči. Novo uporište, za ocjenu relativne starosti Butmira nalazi u tehnici žigovanja i sistemu ornamentike, koji se poklapa s vinčanskim; prve dodirne točke mogu se utvrditi u vinčanskom sloju dubokom oko 6,0 m. Budući da se neki karakteristični momenti u Butmiru »ne pojavljuju na samom početku naselja nego nešto kasnije, može se početak naselja u Butmiru lako staviti samo poslije 6,0 m, a vjerojatno prije 5,0 m dubine kulturnog sloja u Vinči«. Kao ni Vinča u sloju dubine 6,0 m, tako ni Butmir s obzirom na egejsku kulturu ne može pripadati čistom neolitu, ali se može smatrati arhaičnim samo u pogledu materijala, među kojim se dosad nije našlo kamena. Najzad, i primjeri t. zv. badenske kulture u keramici Butmira pružaju daljnji dokaz, »da Butmir ne možemo datirati u puni neolit«.

U rubrici Zapisaka F. *Škerl* izvještava o slovenskim *Zgodovinarjima v novi dobi*; u vezi je s ovim prilogom i izvještaj o III. zborovanju slovenskih povjesničara 1946. kao i izvještaj tajnika Zgodovinskog društva od juna 1947.

Pitanju arhiva posvećuje časopis više iscrpnih izvještaja. M. *Golia* piše o *Stanju naših arhivov*, J. *Maček* o *Osrednjem drž. arhivu Slovenije in njegovih problemih*; F. *Škerl* daje opširno, historijski i organizaciono zanimljivo *Poročilo o arhivskem gradivu za slov. zgodovino v dobi nar.-osvobodilne borbe*; V. *Fabjančič* prikazuje *Ljubljanski mestni arhiv*. Sustavna briga, koju slovenski historičari posvećuju čuvanju arhivskog blaga, trebala bi što prije poslužiti kao uzor i poticaj historičarima i u drugim narodnim republikama.

U pominjivo sastavljenoj rubrici *Knjižnih poročila in bibliografije M. Kos* ocjenjuje u prilogu »Naša zapadna meja v novejši italijanski zgodovinski literaturi« šest knjiga iz 1945./6.; B. *Grafenauer* prikazuje pod naslovom »Statistike o Julijski Krajini« četiri naša izdanja iz istog vremena; F. *Zwitter* piše o »Koroškom zborniku«, dosad najvećem slovenskom djelu posvećenom Koruškoj (1946.); J. *Potrč* o Lenjinovu »Imperijalizmu« (povodom

slovenskog prijevoda 1946.); F. Škerl o raspravama, koje je gen.-major D. Kveder 1945./6. objelodanio u NOB-i; J. Jarc o »Publikacijama virov za zgodovino nar.-osvobodilne borbe in kvizlinških organizacij«; A. Baš o knjizi J. Korošca »Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji«; B. Grafenauer o udžbeniku B. Bintera »Južni Slovani v srednjem veku«. Na kraju se nalaze bibliografski pregledi slovenske historijske literature za razdoblje 1941. do 1945. (M. Pivec—Stelé) i okupatorske literature o slovenskoj Štajerskoj (F. Baš).

J. š.

GLASNIK DRŽAVNOG MUZEJA U SARAJEVU, N. S. 1946. DRUŠTVENE NAUKE, SVEZAK I.

Poslije oslobođenja Zemaljski muzej u Sarajevu — koji se 1946. nazivao još Državnim, kako je to navedeno i u naslovu prvog sveska — objelodanio je dosad dvije knjige svojih priloga s područja društvenih nauka. Prvu je uredio V. Gligić.

Dr. J. Korošec prikazuje *Pećinu Hrustovaču, novi lokalitet slavonske kulture* (7—37, s 18 tabla), koji je 1937. otkrio kustos muzeja dr. Sergejevski. Sačuvani ostaci »skromnih plastičnih proizvoda, različitih keramičkih oblika, različitog oruđa od kamena, kosti i jelenskog roga« kao i neznatni metalni nalazi potječu od nosilaca slavonske kulture; ovi su vjerojatno zadržali dijelom »svoju kulturu sve do dolaska Rimljana«, ali su primili i »pojedine elemente halštatske, u stvari gradinske kulture.« Pisac zastupa mišljenje o jedinstvenosti slavonske kulture; Hrustovača predstavlja u njoj možda »zasebnu podvrstu«, u kojoj »ima podjednako elemenata i Vučedola i Ljubljanskog Barja.« Zajedničko obilježje sviju nalazišta dolazi do izražaja u »kupi na nozi, zatim krčagu, nekim zdjelama, duboreznoj tehnici i još nekim oblicima«, što je dovoljno, da se ova kultura smatra »jednom organskom cjelinom.« Međutim, zasada se ne može odrediti razdoblje slavonske kulture, kojemu Hrustovača pripada; njezin je početak vjerojatno suvremen završnom razdoblju Bodrogkeresztur-kulture, u kojem se upotrebljavala kupa na visokoj šupljoj nozi.

Sv. N. Radojčić raspravlja o *Ulozi antike u starom srpskom slikarstvu* (39—50, s 3 table) i dolazi do zaključka, da su majstori, »koji su slikali freske, minijature i ikone za velike manastire Nemanjića«, prošli »kroz visoku školu antičke kulture rano, pre pojave renesanse u Italiji«, t. j. od kraja XII. do sredine XIV. stoljeća. »Klasicizam u staroj srpskoj umetnosti imao je svoj oslonac i svoje sličnosti u ratničkom životu srednjevekovnih Srba, u njihovom pravnom i društvenom poretku i njihovim religioznim shvatanjima. Dok je to staro stanje trajalo i izvan umetnosti, život antičkih elemenata u starom srpskom slikarstvu bio je prirodan i razumljiv. Kad se to stanje u društvu i državi izmenilo, klasicizam u umetnosti postao je anahronizam i postepeno se degenerisao i gubio.« Na prijelazu iz XIV. u XV. st. srpsko je slikarstvo, uporedo s razvojem kasnogotičke umjetnosti na Zapadu, izgubilo svoj »muški karakter«; ono uživa »u opisivanju nakita, skupocene tkanine i raskošnog nameštaja«, a ljudski je lik u njemu »nježnih proporcija, izveštačenih pokreta, nervoznih, bolešljivih fizionomija«.

Tatomir Vukanović prikazuje *Srebrnicu u srednjem veku* (51-80). Pisac nastoji, da razmotri »sva pitanja iz srednjevekovne istorije, sve probleme koji se odnose na etničku prošlost, te i sva sociološka i ekonomska pitanja« u vezi sa Srebrnicom. Premda se koristio ponekim arhivskim podatkom i objelodanjenom građom, nije uspio dati više

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA I

1948

BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć

M I R O S L A V B R A N T

G R G A G A M U L I N

M A R K O K O S T R E N Ć I Ć

J A R O S L A V Š I Ā A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I Ā A K

I Z D A J E
P O V I J E S N O D R U Š T V O H R V A T S K E
Z A G R E B